

OILA GENEZISI

<https://doi.org/10.5281/zenodo.15149913>**Chuboyeva Ozodaxon Quvonbekovna***NamDU dotsenti*

Annotatsiya: *Maqolada oilaning paydo bolish omillari, oilani taraqqiyotini belgilovchi jahatlar, oilani mustahkamlash bilan bog'liq masalalar yoritilgan*

Kalit so'zlar: *oila, jamiyat, Avesto, Bedalar, Qur'oni Karimda, Xadisi sharif, ijtimoiy, iqtisodiy, mafkura, munosabat, aka, uka, opa, singil, odob, ma'naviy kamolat, keksa, ota, ona.*

Аннотация: *В статье освещаются факторы формирования семьи, аспекты, определяющие развитие семьи, вопросы, связанные с укреплением семьи*

Ключевые слова: *семья, общество, Авеста, беда, Коран, хадис Шариф, социальное, экономическое, идеология, отношение, брат, брат, сестра, сестра, этикет, духовное совершенство, старик, отец, мать.*

Abstract: *The article highlights the factors of family formation, aspects that determine family development, and issues related to family strengthening.*

Keywords: *family, society, Avesta, trouble, Quran, hadith Sharif, social, economic, ideology, attitude, brother, brother, sister, sister, etiquette, spiritual perfection, old man, father, mother.*

Oila jamiyat taraqqiyotning asosidir. Inson tabiat gultoji sifatida oilada kamolatga erishadi. Bu borada mamlakatimizda falsafiy tushunchalar, mantiqiy fikrlar bisyor. Davlatimiz rahbari Sh. Mirziyoyev oilaviy munosabatlarda o'rnak bo'la oladigan davlat rahbari hisoblanadi. 2018 yil avgust oyida jurnalistlar bilan bo'lgan suxbatda oila va baxt haqida bildirgan fikrlaridan dunyo axli bu oilani namuna bo'lishini xis etsa bo'ladi.

O'zbekiston Prezidenti Sh. Mirziyoyev, - «Odam baxtliman deyishga qanchalik haqqi bor? Agar oilang bilan sen baxtli bo'lsang, baxtliman deyishga haqqing bor. Faqat oilam emas, xalqim baxtli bo'lsa men o'zimni baxtli deb bilaman», — deya ta'kidladi²⁰.

Oilalarning so'nggi davrlardagi taraqqiyotiga nazar solar ekanmiz, uning ibtidosi haqida fikr yuritishga qaror qildik.

Oila jamiyatning juda va juda uzoq vaqtdan beri mavjud bo'lgan ijtimoiy birligidir. Ko'p asrlar davomida odamlar bir-biriga uylanishdi va bu hamma uchun standart, me'yor bo'lib tuyuladi.

²⁰ Mirziyoyev Sh. Oila va baxt haqida. <https://www.gazeta.uz/>

Biroq, hozir, insoniyat an'anaviylikdan tobora uzoqlashib borayotgan bir paytda, ijtimoiy tarmoqlarda savol tug'dirmoqda: nega bizga oila kerak?

Bu savolga javob berishda oila shakllanishi bo'yicha yaratilgan insoniyat ma'naviy merosi, mutafakkirlarning fikrlari va tarixiy voqeliklarga e'tibor qaratamiz.

Insoniyat ma'naviy merosi hisoblangan sharq xalqlarining Avesto, Bedalar, Qur'oni Karimda, Xadisi shariflarda oila qurish erkak va ayol oldidagi insoniy burch ekanligi, kimlar oila qurishi mumkinligi va kimlar o'rtasida oila qurish mumkin emasligi, oilaviy munosabatlarda inson o'zini qanday tutishi, oiladagi burchlari, farzandlar bilan munosabati, oiladagi ojizlarga, xususan, ayollarga, yetimlarga va keksa yoshlilarga nisbatan munosabat, oiladagi o'zaro oqibat bilan bog'liq bir qancha masalalar yoritilgan. Faqat bu boradagi tushunchalarni anglab yetadigan jamiyat a'zolari ma'naviy tarbiyalangan bo'lmog'i kerak.

Shunday tarbiya egalari "Oila" xususida asarlar yaratganlar. Ushbu donishmadlarning ayrim fikrlarini keltirib o'tamiz. Rizouddin ibn Faxriddin o'zining oila borasida asarini yaratgan. Unda bildirilgan fikrda, -"insonlarning dinu dunyolarini tuzatmak matlub bo'lsa, eng avval go'zal xulqqa ega bo'lmoq ila oilalarni tuzatingiz. Oilalar tuzalغانidan so'ng din ham, dunyo ham tuzalur",²¹-deyiladi.

Oila — nikoh yoki tug'ishganlikka asoslangan kichik guruh. Uning a'zolari ro'zg'orining birligi, o'zaro yordami va ma'naviy mas'uliyati bilan bir-biriga boglangan. Oilaning eng muhim ijtimoiy vazifalari — inson zotini davom ettirishdan, bolalarni tarbiyalashdan, Oila a'zolarining turmush sharoitini va bo'sh vaqtini samarali uyushtirishdan iboratdir. Oilaviy munosabatlar nisbatan mustaqil hodisa sanalsada, jamiyatdagi mavjud ijtimoiy, iqtisodiy, mafkuraviy munosabatlar bilan belgilanadi va ular ta'sirida o'zgarib boradi. Shunga muvofiq, har bir jamiyat o'zgarib mos oila tipini, oilaviy munosabatlarni o'rnatadi. Oila jamiyat tarixida azaldan mavjud bo'lmagan. Ibtidoiy jamoa tuzumining birinchi bosqichida, kishilar to'da-to'da bo'lib yashayotgan davrda jinslar orasidagi munosabatlar muayyan tartib-qoidaga ega bo'lmay, to'dadagi barcha erkaklar va ayollar bir-birlariga umumiy er-xotin hisoblangan.

Yana bir gurux olimlar qadimda oila qanday paydo bo'lganligi haqida tushuntirish berishdi. Ular buni erkak konchilar o'zlarining sodiq hamrohlari bilan yaratganiga ishonishadi. Oilaning paydo bo'lish tarixi jamiyat taraqqiyotining ma'lum bir bosqichidan boshlangan. Bu zaif jins vakillarining ustuvorliklari o'zgargan payt edi. G'or go'zallari shafqatsiz alfa erkaklarga e'tibor berishni to'xtatdilar. Ularning o'rnida ayollar butun umri davomida sodiq qolgan erkaklarni ko'rishni afzal ko'rdilar. Go'zallar oziq-ovqat bilan ta'minlashga qodir bo'lgan odam bilan munosabatlar nafaqat ekanligini tushunishdioningiz, balki tanlaganingiz ham ancha qulayroq.

Tarixning ushbu bosqichida alfa erkak amaliy nuqtai nazardan shunchaki foydasiz bo'lib qoldi. Bunday erkak ayolni faqat bir kechaga zabt etadi. Shu bilan birga, u uning yanada qulay yashashini ta'minlashga harakat qilmaydi, balki ierarxiyada yoki boshqa xonimning qalbida joy uchun boshqa erkaklar bilan kurashishga kuch beradi. Yaxshi maosh

²¹ Rizouddin ibn Faxriddin, oila, T., 1991. Ochiya Bursev, Akmal Saidov.

oluvchilar ko'p jihatdan takabburlik, kuch-quvvat, shuningdek, o'z irodasini bostirish qobiliyatida shafqatsiz odamlardan kam bo'lishi mumkin. Biroq, alfa erkaklar boshqa bir yurak xonim uchun kurashayotgan bir paytda, ular o'zlarining tanlanganlarini sovg'alar bilan xursand etdilar. Ayollar tezda qaysi erkakni o'z xayotini bezashini va hayotini osonlashtirishini aniqladilar. Urg'ochilar o'lja tanlashni boshladilar. Ular ularga sodiq qolishdi, chunki g'amxo'r erkak bilan qulay hayot ayollar uchun juda mos edi. Shunday qilib, sovg'alar va gullar bizga qadim zamonlardan beri kelgan odatdir.

Vaqt o'tishi bilan "eng kuchli" kabi ustunlik mezonining dolzarbligi yo'qolib bordi. Erkaklar munosabatlarida nizo va keskinlik kamroq edi. Odamlar oila hujayralariga bo'linib ketishdi, ular juda barqaror edi. Ularning paydo bo'lishi natijasi jamoalarning shakllanishi edi.

Demak, tarixiy taraqqiyot jarayonida jinsiy munosabatlar asta-sekin muayyan tartibga solina boshlandi. Dastlab ota-ona bilan farzandlar, so'ngra aka-uka va opa-singillar orasidagi jinsiy munosabatlar taqiqlanib guruhli oila paydo bo'lgan. Lekin, bu oilalarda hali er-xotin nikohi barqaror alohida xo'jalikka ega bo'lmagan. Bu davrda tabiiy omil o'z vazifasini tugalladi, ya'ni jinsiy munosabatlar doirasidan qon-qarindoshlar istisno qilindi, jinsiy munosabatlar faqat bir erkak va bir ayol munosabatiga aylandi.

Davrlar o'tishi bilan tarixchilar fikriga ko'ra ijtimoiy mehnat taqsimoti oilalarni barqarorlashtirdi.

Ijtimoiy ishlab chiqarish — chorvachilik va dehqonchilikning rivojlanishi bilan erkaklar mehnatining qadri oshdi, mahsulot ishlab chiqarishda ulushi ortdi, binobarin, ularning ijtimoiy mavqei ham tubdan o'zgardi.

Mavjud qoida tartiblar — farzandlarning onagagina tegishli bo'lishi, ona mulkiga merosxo'r sanalishi erkaklarning yangi mavqeiga zid kelib qoldi. Natijada ota huquqiga asoslangan patriarxal oila vujudga keldi. Shunday qilib, hozirgi individual oilaning o'tmishdoshi — monogam oila vujudga kelgan. Oila xalqning, jamiyatning hayoti, turmushiga oid urf-odatlarini o'zida sinovdan o'tkazadi. Yaxshilarini o'z bag'rda asrab-avaylab kelajak avlodlarga yetkazadi. Oila o'z farzandlarini tarbiyalab, ularga umuminsoniy qadriyatlarni singdirish bilan ularga boshlang'ich ijtimoiy yo'nalish beradi. O'z farzandlarini katta oqimga — jamiyatga qo'shish bilan esa oila jamiyat yo'nalishi, iqtisodiyoti, madaniyati va ma'rifatini ham belgilashga o'z ta'sirini ko'rsatadi.

Shuning uchun ham sharqda oila qadim-qadimdan muqaddas qo'rg'on hisoblanib kelingan. Xususan, o'zbek oilalarining serildizlik, serbutoqlik hususiyatlari hozir ham saqlanib turibdi.

Oilaviy munosabatlar rivojlanishi natijasida oila oddiy birlik, zaruriy hamkorlikdan murakkab axloqiy tizimga aylana bordi.

"Oila" atamasidagi tushuncha ijtimoiy xususiyatga ega bolsada, iqtisodiy, ma'naviy, madaniy qadriyatlarni tarbiyalash makoniga aylandi.

Oila ma'naviy, etik, estetik jamoa sifatida taraqqiy eta boshladi. Oilani yaratishdan oldin sevgi, qo'llab-quvvatlash va o'zaro tushunish munosabatlarini o'rnatish jarayoni

boshlanadi. Bu kichik ijtimoiy guruhning butun hayoti unda sodir bo'layotgan ma'naviy va moddiy jarayonlar bilan tavsiflanadi. Inson oilada tug'iladi, u orqali avlodlar almashinuvi sodir bo'ladi.

O'z zamirida jamiyatning asosiy yacheykasi xotin va er, bolalar va ota-onalarni birlashtiruvchi munosabatlar tizimi bo'lib, ular yagona byudjet asosida umumiy xo'jalik yuritadi. Demak, oila iqtisodiy ittifoq sifatida barqaror birlikka aylandi. Shu bilan birga, oila qarindoshlik yoki nikohga asoslanadi va tarixan belgilangan tashkilotga ega.

Oilaviy munosabatlarni tartibga solishda dastlab axloqiy, diniy e'tiqodlar asos bo'lgan bo'lsa, asta davlat ro'yxatidan o'tish talab etiladigan tuzilmaga aylandi, Davlat ijtimoiy hokimiyat siyosiy tashkiloti sidatida paydo bo'lishi bilan oilaviy munosabatlarni tartibga soluvchi me'yorlar yaratdi. Shuning uchun ham huquqiy hujjatlar uning tarkibini tashkil etuvchi shaxslar doirasini belgilaydi. Biroq, huquqning turli sohalarida oila a'zolari tushunchasi boshqacha. Bularning barchasi ushbu ta'rifga kiritilgan tarkibga bog'liq. Demak, oila a'zolari doirasi mehnat, fuqarolik, oilaviy huquq sohasi va hokazolarda har xil.

O'zbeklarda oilalarning muayyan turmush tarzi shakllanib hayotiy tajriba orttirib borishi, tejamli va sarishta ro'zg'or tutishi, farzandlarni odobli, ma'naviy yetuk bo'lib kamol topishida keksalar, ota-onaning roli katta. O'zbek oilalari o'zlarining mustahkamligi, saranjom-sarishtaligi, bolajonligi, qarindosh-qondoshlik rishtalarini hurmat qilishi, mexr-oqibatli va boshqa qadriyatlari bilan ajralib turadi.

Albatta inson oilani ma'naviy qadriyati, axloqan mutanosibligi bilan shakllantiradi. Yildan yilga ma'daniy taraqqiyon ma'naviy yuksalish insonlarni bir-biriga moslashtiradi. Jamiyatgagi mavqe jihatdan ham oilalar bir-biriga munosib bo'lishi talab etilaa boshladi. Jamiyat ravnaqiga mos ravishda oilaning roli turlicha o'rinlarni ola boshlagan, endilikda munosib tanlovlar oilaviy darajalarga mos bo'lgan. Boshqa narsalar qatorida, ma'lum tushunchalar madaniy darajalar va me'yorlar bilan belgilanadi. Ularning ro'yxatiga bir kishi ega bo'lishi mumkin bo'lgan turmush o'rtoqlar soni, turmush o'rtog'ini tanlash qoidalari, qarindoshlarning burchlari va huquqlari, shuningdek, oila boshlig'iga tayinlangan rol kiradi.

Tsivilizatsiyaning muayyan jarayonida oilalar jamiyatning asosiy tayanchiga aylandi, qadriyatlar qaror topadigan makon bo'lib jamiyat taraqqiyoti asosini belgilab berdi.

O'zbekistonning davlat mustaqilligi tufayli xalqimizning azaliy milliy urf-odat va marosimlari qaytadan tiklana boshlandi, bu udumlar Oilani mustahkamlashda muhim o'rin egallaydi. O'zbekiston hukumati Oila masalalariga davlat siyosati darajasida bajarilishi lozim bo'lgan ustuvor vazifa sifatida qaraydi. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining (eski taxrirda 63-m) 78-moddasiga ko'ra, oila jamiyatning asosiy bo'g'ini hisoblanadi, u jamiyat xamda davlat tomonidan muhofazada bo'lish huquqiga ega. Onalik va bolalikni muhofaza qilish bo'yicha boshqa qonuniy hujjatlar ham qabul qilinib, amaliy tadbirlar belgilangan. Oilani jamiyatning ravnaq topilishidash tutgan o'rni va ishtirokini yanada oshirish, oilalarning huquqiy, ijtimoiy, iqtisodiy, ma'naviy-axloqiy manfaatlarini va farovonligini yaxshilashni davlat tomonidan qo'llab-quvvatlashni kuchaytirish hamda izchil ta'minlash maqsadida O'zbekiston Respublikasi Prezidenti 1998 yilni "Oila yili" deb e'lon qildi.

Shunga asosan, oila manfaatlarini ta'minlash borasida amalga oshiriladigan tadbirlar to'g'risida davlat dasturi ishlab chiqildi. O'zbekiston Respublikasi xotin-qizlar qo'mitasi huzurida Respublika "oila" ilmiy- amaliy markazi tashkil etildi. Oilaviy hayot masalalarini huquqiy tartibga solishga bag'ishlangan O'zbekiston Respublikasining oila kodeksi qabul qilingan.

Sotsiologiyada "oila" so'ziga juda ko'p ta'riflar berilgan. Jamiyatning asosiy hujayrasi tarixiy jihatdan o'ziga xos tizim sifatida tavsiflanadi ota-onalar va bolalar, shuningdek, ichki aloqalari qarindoshlik va nikoh munosabatlari bo'lgan turmush o'rtoqlar o'rtasida. Oila barqaror birlashma hisoblanadi, uning vakillari nafaqat bir-biriga bog'langan, balki o'zaro mas'uliyat, umumiy hayot bilan ham bog'langan.

«Oila men uchun muqaddas. Muqaddasligi shuki, avvalambor qayerda ishlashidan qat'i nazar, kim bo'lishidan qat'i nazar agar oilada tarbiya, oilada muhit, oilada halollik, munosabat, tarbiyaga alohida e'tibor bermasa, hech qachon natija bo'lmaydi. Shuning uchun men farzandlarimning tarbiyasiga juda katta e'tibor beraman. Har bir farzandimga ham, nevaramga ham alohida o'zimning munosabatim bor. Har bir nevaramning alohida xarakterini bilaman, orzusini, istagini bilaman », — dedi davlatimiz rahbari

FOYDALANGAN ADABIYOTLAR:

- 1.O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. T., "O'zbekiston": 2024 yil.,
- 2."Xotin-qizlar va erkaklar uchun teng imkoniyatlar kafolati"to'g'risidagi O'zbekiston Respublikasi Qonuni; www.lex.uz.
3. Mirziyoyev Sh. Oila va baxt haqida. <https://www.gazeta.uz/>
4. Rizouddin ibn Faxriddin, oila, T., 1991. Ochiya Bursev, Akmal Saidov
- 5."2030-yilga qadar O'zbekiston Respublikasida gender tenglikka erishish strategiyasini tasdiqlash" haqida O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi qarori.,www.lex.uz.
6. Chuboyeva Ozodaxon Kuvonbekovna. INSON HUQUQLARI XALQARO STANDARTLARI VA MILLIY GENDER MASALALARI. O'ZBEKISTONDA FANLARARO INNOVATSIYALAR VA ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI. 33-SON 20.10.2024. 166-170-betlar.
7. Chuboyeva Ozodaxon Kuvonbekovna. Oila mustahkamligini ta'minlashda ota, ona, farzandlar tarbiyasi o'rni. JOURNAL OF INNOVATIONS IN SCIENTIFIC AND EDUCATIONAL RESEARCH VOLUME-7 ISSUE-10 (30- October) 44-50. VOLUME 7, ISSUE 10 (30- OCTOBER)
8. Chuboyeva Ozodaxon Kuvonbekovna. Oila ma'naviyati-jamiyat taraqqiyoti omili. So'nggi ilmiy tadqiqotlar nazariyasi. 7-jild 10-son Respublika ilmiy-uslubiy jurnali 13.10.2024. 106- 112
9. Chuboyeva Ozodaxon Kuvonbekovna. Nikoh munosabatlarida milliylik va qonun normalarining amal qilishi. So'nggi ilmiy tadqiqotlar nazariyasi. Respublika ilmiy-uslubiy jurnali. 13-mart, 2024-yil 7-jild 3-son. 131-135.
- 10.Chuboyeva Ozodaxon Kuvonbekovna. ХУҚУҚИЙ СОҲАДА АЁЛ СИЙМОСИ. MODERN WORLD EDUCATION: NEW AGE PROBLEMS – NEW SOLUTIONS. International online conference. Date: 3 rdFebruary-2025. 40-43-betlar